

RÉGI MAGYAR MŰVÉSZI ZENE.

— Könyvészeti tanulmány. —

CSIKY JÁNOSRÓL.

(Öt hasonmással a szövegben.)

A magyar zeneköltészet évszázados történetének legkevésbé ismert lapjaira van feljegyezve az a fejezet, a mely művészi zenénk fejlődéséről és lassú kialakulásáról szól. A mit erről a tárgyról eddig összeirtak: olyan csekély és ez is olyan felületes, olyan hibás, hogy abból tiszta képet nem alkothatunk magunknak. Igaz ugyan, hogy e zenei ereklyék nagy részét külföldi könyvtárakban őrzik s a feljegyzések megfejtése az egykori sajátos írásmód miatt nem csak szakértelmet követel, hanem meglehetősen fejtörést is okoz, azonban ez a körülmény még nem elégséges arra, hogy művelődésünk történetéből ezt a néhány lapot egyszerűen mellőzzük. Annak idején, ha majd három kötetre terjedő zenetörténeti tanulmányaim¹ napvilágot látnak, részletesen bebizonyítom: milyen elhamarkodott, rendszertelen megfejtéssel és helytelen, modern felfogással közölte *Mátray* Gábor a XVI. század lantköltészetének kincseket érő maradványait és már e közleményben is rá kell mutatnom arra, hogy nagyhírű zenetudósunk: *Bartalus* István sem foglalkozott elég komolyan ősi örökségünkkel. Könyvészeti nézőpontból *Toldy*, *Szabó* és *Erdélyi* ama tévedéseit akarom helyreigazítani, melyeknek nyomára az újabb felfedezések alapján jöttünk.

Régi magyar művészi zenének nevezem a XVI. és XVII. századból maradt *világi* zenét, vagyis mindama maradványokat,

¹ I. *Régi magyar népzene*, II. *Régi magyar művészi zene*, III. *Régi magyar egyházi zene*. A három kötet felöleli a magyar zene összes felkutatott s szájhagyományban élő maradványait: megfejtve, korszerű kísérettel és jegyzetekkel ellátva a legrégebb időktől a XVIII. század közepéig.

a melyek már nem népzenei termékek. Ide tartoznak tehát: a lantosok virágénekei, szerelmi- és gúnydalai, a históriás és bibliai krónikák s végül a lantművészek és más hangszertű szólisták alkotásai.

Természetesen csak a hangjegyes könyveket és táblákat fogom bemutatni, ezek közül is elhagyom *Heltai* »Cancionale«-ját, a mely ebből a korból való ugyan, de új dallamot nem tartalmaz. Tudom jól, hogy ez a címjegyzék nem teljes, aminthogy nem is lehet az, hiszen még hazai könyvtárainkban is sok zenei feljegyzés lappanghat, nem szólva a külföldi könyvtárak kótás és lanttáblákból álló gyűjteményeiről, a melyekben kétségtelenül találhatnánk magyar zeneműveket. Meg vagyok győződve róla, hogy okszerű, célirányos és gondos kutatás mellett még igen sok művel fog gazdagodni máris elég becses régi zeneirodalmunk.

Szeretném, ha ez a könyvészeti ismertetés — a mely az eddig összegyűjtött, részben ismeretlen anyag, részben évtizedes tévedések helyreigazítását tartalmazza — megkönyítené azoknak a munkáját, a kiket elfelejtett és eddig oly kevésre becsült művelődési emlékeink számára sikerült meghódítanom.

1. H. n. (Krakó) év n. (1538).

FARKAS ANDRÁS. Cronica de introductione Scytтарum in Vngariam et Judeorum de Aegipto. H. és év nélkül 8-r. 8 levél. — *Csak másolatát ismerjük*, mely megvan a M. Tud. Akad. kézirat-tárában, Cornides kéziratának Q. jegyű kötetében az 55—59 levelen, a cím alá tett e jegyzettel: »Est typis impressum in forma, quam vocant, octava, sine mentione anni. Absolvitur 8 plagulis, sive philyra una.« — Szabó R. M. K. I. 11. — Sziládi szerint a másolat nem Cornides kézírása. Gálszécsi énekeskönyv-töredékének felfedezéséig, ezt tartották a legrégebb hangjegyes magyar nyomtatványnak. Hibás megfejtését adja *Mátray Tört. énekek cz. művében*.

2. Bécs. év n. (1550—1552).

ORMPRUSZT KRISTÓF. Gonoz azzon embereknech . . . Viennae. év n. 8-r. 8 sztl n levél. *Egyetlen* példány a N. Múzeumban. Szabó R. M. K. I. 332. *Fametszetü* hangjegyek négy sorban; öt vonal, fordított c kulcs előjegyzés. Hibás megfejtése *Mátraynál*. (i. m.)

3.

Kolozsvár 1554.

TINODI SEBESTIEN SZŐRZESE: Chronica . . . Colosvarba 1554 esztendőbe, A—q = 39 ív = 156 sztl n levél. Szabó R. M. K. I. 33. *kilencz* példányt említ. (N. Múzeum, Akademia, Schlauch szatmári kv. t., bécsi udv. kv. t., sárospataki ref. coll., Erd. Múzeum, Nagy István két példány). Huszonhárom dallam, *fametszésű* hangjegyekkel. Hibás megfejtését közölte *Mátray* (i. m.)

4.

Páris 1564.

BAKFARK BÁLINT. Premier livre de tabulature de luth contenant plusieurs fantasies, motetz, chansons françoises, et madrigalz par *Vallentin bacfar* a Paris. De l'Imprimerie d'Adrian le Roy, & Robert Ballard, Imperimeurs du Roy, rue saint Jean de Beauuais, à l'enseigne du mont Pernasse. 1564. Auec privilege du Roy, pour dix ans. A címlap hátán IV. Henrik fametszetű arczképe. Hátralátalomjegyzék: *Table*: Aspice domine N. *Gombert* 6. Benedicta L. *Pieton* 11. Che piu foe almio feco *Arcadet* 23. D'amour me plains *Roger* 17. Il ciel che rado *Arcadet* 22. Le cors absent P. *Crequillon* 15. Or vien ça vien C. *Janequin* 16. Premiere fantasia 2. Seconde fantasia 3. Sigrande lapieta *Arcadet* 20. Hosszúkas 4-r. Címlap, 26 sztt oldal.

A címekhez jegyzett név, benn az egyes művek mellett is ott szerepel és a mint az *Arcadet* »Che piu foe almio cz. szerzeményénél látható, a zeneköltő nevét árulja el. A *Gerber*-féle Musiclexiconban (1812) *Roger* kivételével valamennyi nevét megtalálhatjuk. *Gombertus* Nicolaus holland lantköltő volt s 1556 körül élt Münchenben, *Pieton* Loyzet 1500 táján működött Augsburgban, *Crequillon* Thomas szintén hollandi lantvirtuoz volt a XVI. század közepén, *Janequin* (Jennequin) Clement ellenben francia származású poeta és már a század elején ismerték műveit. Bakfark tehát csak a gyűjtemény szerkesztőjének tekinthető. Az ő szerzeményeinek tulajdonítjuk azonban a könyv két első Fantasia-ját, a melyeknél csak szerénységből nincs megnevezve a szerző. A hibásan fogalmazott címlap megtévesztette a *Theatrum Musicarum* (1571) szerkesztőjét, a ki Roger művét Bakfark neve alatt adta ki. Bartalus — szerencsétlenségére — ebből a gyűjteményből másolta le a *D'amour me plains* cz. zeneművet

PREMIER LIVRE DE TABELATVRE

DE LVTH CONTENANT PLUSIEURS

fantasies, motetz, chansons françoises, et madrigalz.

Par Vallentin bacfarc

A P A R I S.

Del'Imprimerie d'Adrian le Roy, & Robert Ballard, Imprimeurs du Roy, rue
saint Iean de Beauuais, à l'enseigne du mont Pernasse.

1 5 6 4.

Auec priuilege du Roy, pour dix ans.

és a tévedést tovább szöve később Bakfark egy másik művénel felfedezni vélte világhírű lantművészünk stílusát. (Nyelvt. ért. 1882. XIII. 16 l.) Azt a jellemző zenei képletet, melyet Bartalus a régi magyar művészi zenében olyan nagy szerepet játszóknak tartott, igen sok külföldi lantköltő kedvelte. Megtalálhatjuk a spanyoloknál: *Milan* »Fantazia«-jában (1535) *Mudarra* »Pavane«-jában stb.¹ Olyan késleltetéssel elcizfrázott zárlat volt ez, a milyent később különösen az egyházi zeneköltők használtak.

Bakfark két ábrándja épúgy, mint a többi zenemű latin kisbetűkből álló német-francia lantírással van feljegyezve. Ezt a rendszert Bartalus igen részletesen ismertette. (Nyelvt. ért. 1882. XI.) Az első oldalon levő *Fantasie* szónál csinos kezdőbetű van, a melyen télapó ül a tűz mellett s az ördöggel beszélget, mögötte fára kúszott kígyó. *Morphy* i. m. csak a brüsszeli mosott példányt említi, ennek czimlapja hiányzik. A *müncheni* példány egy kötetben van Adrian le *Roy* (1551—1552.) Guillaume *Morlaye* (1554.) és Maistre *Julien* (1556.) lanttábláival. Szabó R. M. K. III. 527. (*Fetis*: Biogr. des musiciens. cz. munkája nyomán.)

5.

Krakó 1565.

BAKFARK BÁLINT. *Valentini Greffi Bacfarci Pannonii*, Harmoniarvm mvsicarvm in vsvm testitvdinis factarvm, Tomvs Primvs. Ad potentissimum totins Sarmatiae Principem, ac Dominum Sigismundum Augustum, Poloniae Regem, etcaet. Patrem Patriae, et omnium Musicorum Patronum beneficentissimum, Dominum suum clementissimum. Augusti pietas toto cantabitur orbe, Donec erunt nitidis flammea signa polis. Omnia cum possit longaeua abolere vetustas, Virtutis famam nunquam abolere potest. Cantum est Priuilegijs Imperatoriae Maiestatis, & Serenissimi Poloniae Regis, ne quis intra decursum duodecim annorum, hoc opus inuito Anthore recudere andeat. *Cracoviae*. Impensis Anthoris Lazarus Andreae excudit. Anno á virgineo partu, M. D. LXV. Mense Octobri. 2-r. 4 sztn. I—XXIII. sztt. összesen 28 lap Czimlap, hátlapján Zsigmond király czimere, ajánlás, Bakfark czimere (négyfelé osztott mezőben: két kecskebak koronával, hármashalom bokrétával, hal és gömb, strucztoll koronával) Bakfarkot dicsőítő vers. *Benn*.

¹ *Morphy*: Les luthistes espagnols du XVI. Siècle. 1902.

Bakfark *három fantáziája*, továbbá: *Clemens non Papa*, Nicolaus Gombert, *Archadeth* és *Josquin* művei. *Végén*: Finis Harmoniarvm Mvsicarvm Primi Tomi. A kiadó könyvjelzője (L. A. Lámpást tartó kéz) olasz lantírás: számokkal.

Müncheni kv. (Mus. Pr. 95. Mus. Jur. 63.) *Gerber* Musiclexicon-ja után Bartalus említi először. (Nyelvt. ért. X. 11.) *Szabó* csak az antverpeni kiadást ismerte. *Morphy* i. művében nincs felsorolva.

6. Krakó 1568.

BAKFARK BÁLINT. Harmoniae musicae in usum Testitudinis. Cracoviae 1568. 2-r., az 1565-iki kiadás második része.

Így említi *Fetis* i. művében, a hol híres lantművészünk: *Bacfar* és *Bacfarre* név alatt szerepel. Hogy e munkának második része is volt már az előbbi szám colophonjából (Finis Harmoniarvm Mvsicarvm *Primi Tomi.*) is kitűnik. Sem *Szabó*, sem *Apponyi* (Hung. I. 431.) sem *Morphy* nem ismerte.

7. Antwerpen 1569.

BAKFARK BÁLINT. *Valentini Greefi Bacfarci Pannonii* Harmoniarvm Mvsicarvm . . . 1569. 4 r. A—N₃ = 4 sztl. levél és 94 sztt. *Apponyi* Hung. I. 431. *Szabó* R. M. K. III. 582. két példányt említ: Gr. *Apponyi* S. és a *krakói* egyet. kv. Úgy ő, mint *Bartalus*, a ki a *Fantasia 3 vocum* cz. zeneművet megfejtette (Nyelvt. ért. X. 13.) 350 lapra terjedőnek jelzi Bakfark lanttáblás könyvét, melyet a teljesen egyező cím és leírás (M. Kszemle I. 294) alapján a Krakóban megjelent munka második kiadásának kell tartanunk. Hihetőleg más zeneköltők alkotásaival van egy kötetben, mint a 9. sz. alatt említett. *Morphy* i. művében nem ismerteti.

8. Strassburg 1573.

JOBIN BERNHARD. Neiverlessner Kunstlicher Lautenstück von allerhand Musicartlichen Passomezo Gailliarden Branlen vnd angenehmen Teutschen Dántzen zu dienst vnnnd gefallen den diser Kunst üben den inn die Teutsche gebräuchliche Tabulatur gericht vnd zusammen getruckt durch *Bernhard Jobin* Burger zu Strassburg. M. D. LXXIII. 2-r. 30 sztl. lap. Ajánlás Lichtensteigern

Sámsonhoz. Előszó, keltezés: Actum Strassburg den ersten Martij. Anno 1573.

Ezzel egy kötetben a mű első része. Itt a német lantírás megfejtésének igen rövid magyarázata.¹ *Register*: Fantasien. Ita-

The image shows two systems of musical notation for 'Passemezo Vngaro'. Each system consists of a staff with rhythmic markings above and notes below. The notes are arranged in groups, with some having stems and flags. The notation is a form of early keyboard or lute tablature. The first system has two lines of notation, and the second system also has two lines. The notes are mostly lowercase letters and numbers, typical of early notation systems.

lienische Lieder, Französische Lieder, Teutsche Lieder, Muteten, Passemezo (1. Passemezo Antico, Saltarello, 2. *Passemezo Milanese*, Saltarello.² 3. Passemezo Zorzy, Saltarello.)

9.

Löven 1573.

BAKFARK BÁLINT. Thesaurus musicus continens Selectissima *Alberti Ripae, Valentini Bacforii* . . . MDLXXIII. 4-r.

Szabó R. M. K. III. 632. *Goovaerts* Hist. de la typ. music. (Memoire cour de l'acad. de Belgique XXIX. 246. l.) nyomán. Fantáziák, *Passamezzok*, allemandok, galliardok, branle-ok és különféle tánczok gyűjteménye. Többet nem tudunk róla, pedig magának a műnek felfedezése, különösen a *passamezzok* miatt igen kívánatos volna.

10.

Löven 1574.

BAKFARK BÁLINT. Thesaurus Musicus continens Selectissima *Alberti Ripae, Valentini Bacforii* . . . MDLXXIII. 4-r.

Szabó R. M. K. III. 640. *Goovaerts* (i. h. 247. l.) nyomán. L. előbbi számot, a melynek ez második kiadása.

¹ Bővebben *Schilling*: Encyklopaediájában.

² A *Passemezo Vngaro* itt *Passemezo Milanese* név alatt szerepel. *Picchi* és *Frescobaldi* műveiből (l. 14–18. sz.) tudjuk, hogy a magyar *passamezok* különösen Olaszországban divatoztak.

11.

Strassburg 1577.

SCHMID BERNHART. Einer Neüen Tabulatur auf Orgeln vnd Instrumenten. Inhaltend Allerlei schöne Teutsche Italiänische, Frantzösische, Geistliche vnd Weltliche Lieder, mit fünff, vnd vier Stimmen, Passomezo, Galliaro vnd Tantz. Durch *Bernhart Schmid* Burger vnd Organisten zu Strassburg zusammengeordnet vnd vber-

Paffomezo Vngaro. A 4. XXXII.										

sehen. Mit Rô: Kai: Mai: Befreiung. M. D. LXXVII. 2-r. Czimlap. Nij—Ziiij. = 46 sztlm levél. Benn: *Orlandi, Zirlerus, Roger, Clemens non Papa, Berhem. Crequillon, Claudin, Godard, Rove, Quarto, Meiland* (Milan?) művei után a tánczok közt: *Passomezo Vngaro* (X. iij levelen) *Saltarello suo* (Y levelen). Kis gót betűkkel feljegyzett tábla, vezérkönyv alakban, vagyis minden sor egy bizonyos hangszer szólamát adja. Minden szólam fölött a ritmus jelzése, mint a Vietorisz-féle énekeskönyvben. E művel egy kötetben van a gyűjtemény első része. Ajánlás. (Christoffen Ladislao *Grauen* zu Nellenburg.) A tábla olvasásának rövid magyarázata. Register. A gyűjtő fametszetű arczképe. — Schmit könyvét Matray Gábor említi először Történeti énekeinek előszavában. (1859.) Az ő kérésére másolta le *Langer* Viktor a lassú magyar tánczot, melyet később *Bartalus* ismertetett. (B. Szemle. 1864. 422. 1.)

12.

Hely n. év n. (XVI. sz. vége).

BIBLIAI ÉNEKESKÖNYV. 8-r. A—Z, a—z, Aa—Hh = 54 iv = 216 sztlm levél (ha teljes) Szabó R. M. K. I. 348.

Ezt az énekeskönyvet, melyben: *Bajnai* Gáspár, *Bathizi* András, *Csikei* István, *Dési* András, *Farkas* András, *Kákonyi* Péter, *Székely* Balázs, *Szkárosi Horvát* András, *Sztárai* Mihály, *Tarjai* Mihály és több névtelen 1538—1552. között irt 19 bibliai tárgyú énekét találjuk, *Toldy* Ferencz említi először irodalmunkban

(*A magyar nyelv és irod. kézikönyve* I. 1. lap jegyz.) Toldy a könyvet »a nyomdai készület«, tehát a betűk alakja, a sorok távol-sága és a mű kiállítása után ítélve *Hofgref* kolozsvári nyomdájából valónak tartotta és a »kényelmesebb hivatkozás okáért« egyszerűen *Hofgref-féle énekeskönyv*-nek nevezte. Szabó Károly az énekek korából következtelve a könyv nyomtatását 1553-ra tette és mivel a kolozsvári nyomdát akkor *Heltai* maga kezelte, az énekeskönyv szerkesztő kiadójának nem Hofgrefet, hanem Heltait tekintette; a Toldy által meghonosított nevet azonban addig, míg netalán egy előkerülő teljes példányból a valóság kiderül — megtartandónak vélte.

Toldy ismertetése óta már egy félszázad múlt el a nélkül, hogy a várva-várt teljes példány előkerült volna s így az énekeskönyv nyomtatásának helyét és korát más úton kell meghatároz-nunk. Tudva azt, hogy a XVI. században használt betűket csak-nem kivétel nélkül minden nyomdászunk Krakóból hozatta, azok-nak alakjából igen bajos határozott véleményt mondani. A bibliai énekeskönyvet gondosan összehasonlítottam több kolozsvári kiad-vánnyal és magam is úgy találtam, hogy különösen *Bathizi* 1554-ben készült *Cathechismus*-ának betűi és egyéb tipikus jegyei hajszálig hasonlítanak a Bibliai énekeskönyvben levőkhöz. Külö-nösen jellemzők: a *z*, *sz*, *i*, (kettős *ÿ*) U helyett használt *W* betűk, a krónikák befejezésénél levő . . ? . . ? . . jegyek és a jobbra kanyarodó hársfalevél dísz. Viszont hiába keressük a Bibliai éne-keskönyvben a Hofgref-féle nyomtatványokat jellemző cifra kezdő-betűket és a kacsaringós vonalakból font fejléczeket. Ennél is lényegesebb tudni azt, hogy a *Heltai-Hofgref nyomdának nem voltak hangjegyei*. Szabó Károly az ellenkezőjét állítja ugyan, (Könyvkiállítás 135. lap) de ő — úgy látszik — nem vette észre, hogy a kolozsvári nyomda kótás kiadványaiban: Tinódi Cronica-jában és Heltai Cancionale-jában *nem szétosztható hangjegyek, hanem csak egyszerű fametszetek vannak*.¹

¹ Ilyen fametszeteket találunk *Monetarius* Krakóban készült XVI. szá-zad elejéről való zeneelméleti művében (Egyet. kvtár) és Gálszécsi énekes-könyvében (Krakó 1536.). A Cancionale össze-vissza cserélt dallamaiból követ-keztetve az is meglehet, hogy Kolozsvárt még a hangjegymetszéshez sem értettek, máskülönbben a húsz év alatt hihetőleg elkallódott lemezeket könnyen pótolhatták volna.

A XVI. században Magyarországon — tudunkkal — csak egy nyomda volt hangjegyekkel felszerelve: *Huszár Gál-é Komjathiban*. Itt készült 1574-ben *A keresztyéni gyülekezetekben való istenes dicséretetek* cz. énekeskönyv, a melyben már nem fametszetű, hanem szétosztható kótákat találunk. *Erdélyi* Pál Toldy nyomán (M. költ. tört. II. kiad. 184 l.) kótás nyomtatványnak jelzi (Énekeskönyvek a XVI. XVII. sz. 124 l.) Bejthe István énekeskönyvét is, azonban kiderült, hogy Nagy István példánya, melyről Toldy megemlékezik és a mely utóbb a N. Múzeum birtokába került: *nem Bejthe műve*, hanem Huszár Gál 1574. énekeskönyvének elől-hátul csonka példánya.¹

Így tehát semmi adat sem bizonyítja azt, hogy a *Sz. Molnár* Albert által említett Bejthe-féle énekeskönyvben hangjegyek voltak.²

Huszár Gál durva, nagy kótái azonban egy cseppet sem hasonlítanak a Hofgrefről elnevezett énekeskönyv csinos, éles metszésű hangjegyeihez, a melynek nyomát sem találhatjuk meg többé a magyar cancionálékban. A Bibliái énekeskönyv nyomdáját vagy Krakóban kell keresnünk, vagy pedig azt kell gondolnunk, hogy *Heltai a kisedett hangjegyeket készen hozatta Krakóból*.

Heltait nem ok nélkül gyanúsítom a Bibliái énekeskönyv szerkesztésével. Az 1574-ben megjelent Cancionale előszavában ugyanis ezt írja: »Voltam e szandékba, hogy kinyomatatnám a *Bibliabeli szent históriáknac szép énekeit* és a Soltáraknac rendszerént való Psalmusait, melyeket soc jámboroc szerzettenec szép Notákra és versekre. De Isten ő szent felsége nem engedte eddig, hogy én jó szandékomat véghez vihettem volna.« Ebből kitűnik nemcsak az, hogy Heltai ilyen mű kiadását tervezte, de főleg az is, hogy énekeskönyvünk a Cancionale megjelenése után készült. Az a körülmény, hogy a kötetben csak 1538—1552. között írt énekek vannak, nem fontos, hiszen Balassa Bálint fellépése idején

¹ Ez lehetett a Toldy kvtárában levő töredék is, a mely Toldy László szerint szintén a N. Múzeumban keresendő, mivel Toldy értékesebb régiségeit Trefort miniszter nem adta át a budai gimnáziumnak. Mindkét helyen kerestük, de nem találtuk.

² Több mint valószínű, hogy ez a sokat keresett mű azonos a Fraknói-féle *Canciones funebrales* cz. könyvtáblából kiáztatott *Manlius* nyomdájából való töredékkel (N. Múzeum), a melyet eddig az *Ujfalvi* halotti énekek 1598-iki első kiadásának gyanítottak. (Erdélyi i. m. 125 l.)

már kihalófélben volt a krónikás énekmondás és így bárkinek eszébe juthatott megmenteni azt, a mi részben emlékezet, részben pedig a kézről kézre adott másolatok útján megmenthető volt.

A *Bibliai énekeskönyv* korának megállapításánál tehát igazat kell adnunk *Mátray* Gábornak, ki az írásmódból és a hangjegyek alakjából következtetve azt 1580—1600. közötti nyomtatványynak tartotta. (Tört. ének.)

13.

Köln 1603.

BESARD J. B. Thesaurus Harmonicus divini Laurencini Romani, nec non praestantissimorum musicorum, qui hoc seculo in diversis orbis patribus excellunt, selectissima omnis generis cantus in testitudine modulamina continens. Novum plane, et longe excellens opus, in gratiam libralis huius facultatis exultorum, quanta fieri potuit diligentia, methodo, et facilitate, ex variis ipsorum Authorum scripsis (quorum nomina proxima a praefatione pagina recensentur) in hoc volumen congestum, et decem libris (quorum quilibet peculiare melodiae genus complectitur) divisum, per *Joannem Baptistam Besardum* vesontinum, artium liberalium excultorem, et Musices peritissimum Additus est Operis extremitati de modo in testitudine studendi libellus, in gratiam rudiorum ab eodem Authore conscriptus. Qui Satyros Musis praefert, et Apollinis artes Spernit, is humanae nil rationis habet. Post nubila Phoeb. G. G. Coloniae Agrippinae, Excudebat Gerardus Greuenbuch, sumptibus Authoris Anno redemptionis M.DCIII. Cumgratia, et privilegio Sac. Caes. Maiest. ad decennium.

Ennek hátlapján: Rudolphus Ad mandatum Sac. Caes. Maiest. proprium Jo. Barutius aláírással: *Summa privilegii Caesari*. Datum in arce nostra regia Pragae di quartia mensis Januarii, Anno Domini Millessimo Sexcentesimo tertio.

Ajánlás: Illustrissimo Principi, ac Domino, Domino Philippo Gulielmo Auraniae Principi etz. Előszó. A műben előforduló szerzők és átirók nevei: Laurencinus Romanus. Eques Romanus. Diomedes Venetus. Fabricius Dentici Naepolitanus. Alphonsus de Ferrabosco. Hortensius Per la Patavinus. Pomponius Bonomiensis. Carolus Bocquet Parisiensis. Joannes Perrichonius Parisiensis. Joannes Edinthonius Parisiensis. Monsieur de Vaumenir Parisiensis. Belardus Parisiensis. Mercurius Aurelianensis. Victor de

Montbuisson Avenionensis. Cydrac Rael Bituricensis. Jacobus Reys Augustanus. Elias Martelius Argentinensis. *Joannes Bacfart Hungarus*. Albertus Hugorai Polonus. Joannes Dooland Anglus. Joannes Baptista Besardus Vesontimus.

Index: I. Praeludia. II. Fantasiae. III. Madrigalia, et Villanellae (énekszólammal.) IV. Canciones galicae et Airs de court (énekszólammal.) V. Passemezi. VI. Galliardae. VII. Allemandes. VIII. Branles et Balletz. IX. Voltes et Courantes. X. Különfélék. Besardhoz írt versek. Sajtóhibák. A tizetk kötet végén a lant-

THESAURI HARMONICI

♯♭ ♭   ♭   ♭

Antafia Ioannis Bacfart Hungari

♯♭ ♯♭ ♯♭ ♯♭   ♯♭ ♯♭

játék technikájának ismertetése. 2-r. Czimplap. 5 sztl. 172 egyoldalon sztt. 4 sztl. összesen 182 levél.

Bacfart Jánosnak csak egy *Fantasia* cz. szerzeménye van a kötetben, német-francia lantírással feljegyezve. Bécsi udv. kv. S. A. 76. A. 21. *Gerber* nyomán *Fetis* és *Bartalus* (Nyelvtud. ért. i. h.) is említi.

14.

Róma 1615.

FRESCOBALDI GIROLAMO. Toccate e partite d'intavolatura di cembalo, di Girolamo *Frescobaldi*, organista di San-Pietro in Roma. Roma, Nicolo Borboni, 1615. 2-r.

Igy említi: *Fetis* Biogr. des musiciens cz. művében. *Chilesotti* olasz zenébüvár figyelmeztette először *Kern* Aurélt, a Budapesti Hirlap zenebíráóját arra, hogy a XVI. század végén és a XVII. század elején a közkedvelt divatos tánczok közé tartozott Olaszországban az *ongarese*. Magyar pessamezzok, magyar toccaták és magyar pávatánczok dallamait hallgatták a párok a velencei

kristálycsillárok alatt s e dallamokat az egykorú zeneköltők lant- és orgonatóblákra jegyezték, a melyeknek nagy része a *velencei San-Marco* könyvtárban található. Chilesotti szavainak bizonyítására előkereste Frescobaldi toccatait, a melyek között több *ongarreset* mutatott. Kern Aurél az idő rövidege miatt — sajnos — nem másolhatta le a régi zenei ereklyéket és így egyelőre meg kell elégednünk Fetis címjegyzékével, a melynek alapján az újabb zenebúvárok könnyen megtalálhatják a megfejtésre váró magyar műveket.

15.

Róma 1616.

FRESCOBALDI GIROLAMO. Il secondo libro di toccate, canzoni, verso d'inni, magnificat, gagliarde, correnti ed altre partite d'intavolatura di cembalo ed organo. Rome 1616. 2-r.

Igy emliti Fetis i. művében. L. előbbi számot.

16.

Veneze 1620.

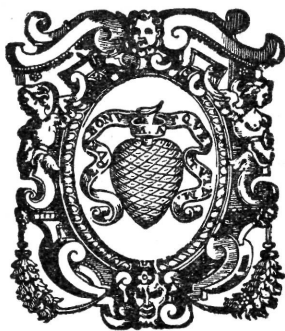
PICCHI GIOVANNI. Intavolatura di balli d'arpicordo di *Giovanni Picchi* organista della Casa Grande in Venetia. Nouamente corrette, & ristampate. Czímer. In Venetia, Appresso Alessandro Vincenti. MDCXX. A következő oldalon előszó: »Ai gratiosi lettori Giovanni Picchi. Egli verissimo, ch'io fissando il pèsiero alla moltitudine de virtuozzi di Musica de quali io sono il minimo, che in diverse maniere componendo si sono fatti conossere al Mondo co'l mezo delle stampe, non dovero in modo alcuno frappormi con questi miei Balli di picciola consideratione; ad ogni modo: perche l'Huomo non è nato per compiacer solo à se stesso, non ho possuto non compiacermi di quanto con molta istanza, e (dirollo senza giattanza di me medesimo) con tanta importumità mi hanno ricercato molti de gli Amici, e Patroni miei. Già che cosi hanno voluto, eccone per hora il Primo de quattro libri de balli, quali sarò anco quanto prima per far stampare quando vendrò in effeto, che questo Primo Libro sia per riuscire grato al mondo, dove prometto far veder cose in modo fuori dalla maniera usata, che perciò non solo parrà à studiosi difficile il sonarle, ma quasi impossibile il vederle tuttavia non è cosa difficile non che impossibile à chi vuole, se al volere s'aggiunge la industria e la solecitudine, avertisca ciascuno, che quantonque, si scop-

riranno in molti luoghi queste mie compositioni discordanti, e false: suonini però non altrimenti che come stanno che sentiranno soavissima melodia, Accettando per hora questi fiori, perche si come dopo i fiori si raccolgono i frutti cosi spero io (donandomi vita il Signore) poter meglio per lo innanti affaticarmi in cose maggiori, Dio vi guardi da male.

INTAVOLATURA
DI BALLI D'ARPICORDO
DI GIOVANNI PICCHI

Organista della Casa Grande in Venetia.

Nouamente correcte, & ristampate.

IN VENETIA, Appresso Alessandro Vincenti. MDCXX

A hangjegyekkel készített gyűjteményben a következő három magyar zeneművet találjuk: 1. *Ballo ongaro*, 2. *Fadoana ditta la ongara*, 3. *L'ongara un altro modo*. Az eredeti művet nem ismerem, csak *Chilesotti* velencei zenebúvár megfejtését, a mely »Balli d'arpicordo«¹ címmel jelent meg a milánói Ricordi cég kiadásában.

17.

Róma 1635.

FRESCOBALDI GIROLAMO. Fiori musicali di toccate, Kyrie, canzoni, capricci et ricercati in partitura a quatro per sonatori op. 12. Rome 1635. 2-r. — Igy emliti *Fetis* i. művében. L. 14. számot.

¹ Az *arpicord* kedvelt billentyűs hangszer volt a XVII. században. Nálunk *spinette*, de inkább *virginia* név alatt ismerték s a mai zongora ősenek tekinthető.

18. Róma 1637.

FRESCOBALDI GIROLAMO. Toccate d'intavolatura di cembalo ed organo, partite di diversi arie, correnti, balleti, ciacone, passacagli. Rome 1637. 2-r.

Igy említi *Fetis* i. művében. L. 14. számot.

19. Milano 1653.

BACFARC. *Harmonica Musicae pro testitudine*. Milano 1653. Igy említi *Morphy* i. m. Nem találtuk még meg. Lehet, hogy a mű Bakfark *Harmoniarum musicarum cz.* Krakóban (1565) megjelent könyvének újabb kiadása. Nincs kizárva azonban az sem, hogy a *Besard* gyűjteményében szereplő *Bacfark* János, esetleg *Bálint* unokája volt e munka szerzője és az ugyancsak Milanóban élő második magyar (?) lantművész: *Bánfi* Gyula, kortársa.

20. Milano 1653.

BANFI GYULA. *Il Maestro di Chitarra all' Altezza Serenissima di Fernando II. Gran-Duca di Toscana*. Milano 1653. Opus est ex integro aere incisum. Ex Piccinelli Athenaeo pag. 354.

Igy említi: *Argelati*: *Bibliot. Scriptorum cz.* (1745) művében (II. 1837 l.) *Gerber* a *Walther*-féle lexicon(?) nyomán rézmetszetű műnek mondja.

Bánfi Gyula nevére nem véletlenül bukkantam, hanem azok a szálak vezettek, a melyeket *Chilesotti* adott Frescobaldi művével kapcsolatban (l. 14. sz.) Kerestem az okát ugyanis annak, milyen körülmények között terjedhetett el Olaszországban a magyar művészi tánczene. Miképen keletkezhetett a kétségtelenül olasz eredetű pessamezzo, melyet báró *Apor* (*Metamorphosis Transsilv*) *baxamétá*-nak nevez és a saltarello, mely a lassú nóták háromnegyedes *proportiójára* nál a Vietorisz-féle énekeskönyvben is feltalálható. Kezdetől fogva az volt a meggyőződésem, hogy a politikai érintkezésem kívül okvetlenül léteznie kellett legalább egy magyar művészesaládnak, a melynek sarjai tovább művelték és fejlesztették a magyar földről hozott nemzeti hangokat. *Morphy* i. művében meg is találtam az első nyomot: Bakfark lantablájának milanói kiadását 1653-ból. Ebben az évben jelent meg Bánfi munkája is. Különös véletlen-e, vagy bizonyító erővel bíró

jelenség ez, nem tudom eldönteni, mert a vezető fonal itt elszakad. Bánfi Giulio ugyanis Gerber szerint egy milánói orvostanár fia volt, s igen kalandos életet folytatott. Ugyancsak Gerber értesít arról, hogy Bánfi Gyula nagybátyja: *Bánfi Carlo* Francisco igen híres lantművész volt 1630 körül. A három ágból származó ősmagyar eredetű Bánfi-családdal ezen az alapon szeretném rokonságba hozni az *Il Maestro di chitarra* szerzőjét s ha ez sikerülni fog, ismét fölvehetem az elszakadt fonalat. Bánfi művét tehát csak a további kutatás kedvéért vettem fel jegyzékembe.

21. H. n. (Felsőmagyarország) év n. (XVII. század.)

VIETORIS-FÉLE ÉNEKESKÖNYV. Magyar és tót dalok, latin choralok s különféle tánczok *kézírtos* gyűjteménye. 4-r. 140 sztn lap.

A *Nota Hungaria varia* című első részben megtalálhatjuk a következő XVII. századból való énekek dallamait: 1. *Térj meg bujdosásidból* (szövege a Vásárhelyi énekeskönyvben), 2. *Bám elfelejtésére* (szövege a Mátray-codexben), 3. *Oh kedves fülemiléske* (szövege a Mátray-codexben), 4. *Sokan szólnak most én reám* (szövege a Szencsey énekeskönyvben), 5. *Két fejér hattyuról veszek én most példát* (szövege ismeretlen), 6. *Égő lángban forog szívem* (szövege a Mátray-codexben), 7. *Mint sír a fejér hattyu* (szövege a Horvát-féle énekeskönyvben), 8. *Széllel az a sok vitéz* (szövege ismeretlen), 9. 10. 11. címnélküli dallamok, 12. *Hová készülsz szívem* (szövege a Mátray-codexben). Ezután újabb írással egy tót című magyaros ritmusú táncz következik. A második részben XVII. századi tánczok vannak: Pargamassa (*Passamezzo*) Courant, Galliardo, Sara (band), Mascavada, Polidoro, Duna, Daran, Runda stb. Ezeknek nagy részét a magyar dalok feljegyzője írta. A *Chorea* cz. harmadik részben csaknem kizárólag tót és latin énekek találhatók. Ezek közé van ékelve egy *Nem szólh.* című dal, utána pedig cím nélkül a *Ritka kertben* kezdetű virágének (újabb változata a Horváth-féle énekeskönyvben). A kötet többi részében újabb feljegyzésű dallamok vannak. Belül az alsó táblán egykorú halvány írással ez van bejegyezve: *1679. attam Cornélnak*. A könyv korának megállapításánál némi támaszpontot nyújt még az *Egő lángban* cz. szerelmi dal (*Cancio de amore*), a mely az utolsó vers vallomása szerint 1660-ban készült. Ha ez a keltezés hiteles, akkor az énekeskönyv sem lehet ennél régebbi.

Victoris-féle énekeskönyv-nek azért nevezem, mert a Victoris-féle könyvtárból¹ került a M. Tud. Akadémia birtokába. A zeneirodalmi szempontból különösen értékes művet e sorok írója ismertette először a *Pesti Hírlap* 1903. december 15. számában. Itt a könyv tartalmából és a följegyzés eredetiségéből következően azt állítottam, hogy az énekeskönyvet valami idegen ajkú, hihetőleg tót lantos készítette.

A tudomány és az igazság nevében még egy tévedést kell helyreigazítanom, melyet az énekeskönyv egy másik ismertetője követett el. Dr. *Fabó* (Fränkl) Bertalan ugyanis a Kisfaludy-Társaság egyik felolvasó ülésén a XVII. századi dallamok bemutatása alkalmával azt állította, hogy az énekeskönyv herczeg Eszterházi Pál nádoré volt és az ő munkájának tekintendő. Állítását különösen egy jelzésül használt papírlappal igazolta, mely lapon a herczeg teljes címe olvasható. Meglehet, hogy ez az értéktelen írás valamely a nádorhoz intézett jelentésnek a címezése, ez azonban — mint Fabó állította — *műssilis*-nek nem tekinthető. Azt hiszem az a körülmény sem sokat bizonyít, hogy Eszterházi e dalok közül egy-kettőt »virginián nyomkodott«.

22.

H. n. (Petri-Keresztur) 1813.

HORVÁTH-FÉLE ÉNEKESKÖNYV. Ó és Uj mintegy ötödfélszáz Énekek. Ki magam tsinálmánya, ki másé. 8. 7br. 1813. H. A. *Kézirat*. 8-r. 315 sztt lap. Az első oldalon: »az Értelmes Magyaroknak a' kik az Itthonit szeretik és betsülni tudják ajánlja a szerző.« Jelentés, keltezése m. f. Betűrendes tartalomjegyzék.

P. Horváth Ádám gyűjteményét csak azért említem, mert ebben is találunk lantköltészeti maradványokat. Igaz ugyan, hogy a feljegyzés nem egykorú, de az öserőtől duzzadó dallamokat elég épen megőrizte a szájhagyomány. Hogy hol és mikor kezdte el Horváth a gyűjtést, nem lehet megállapítani, 1812-ben Nagy-Bajomról Zala-Egerszeg mellé *Petri-Keresztur*-ba ment, hihetőleg itt fejezte be művét, a melyet 1814-ben lemásolt. Az énekeskönyv XVI—XVIII. század első feléből való nem népies dalai a következők: Duna vize (254. sz.), Ej haj gyöngyvirág! (374. sz.), Ellop-

¹ A könyvtár könyvjelzője: »Ex Bibliotheca Ladislai Victoris de Kiss-Kovalocz et in Horocz« e kötetbe nincs beragasztva.

ták szívemet (139. sz.), Erdőkön mezőkön (205. sz.), Felnyitom már (186. sz.), Fennyen tartod (248. sz.), Ha nékem (126. sz.), Mint sír a fejér (193. sz.), Nem lesz mindenkor (138. sz.), Oh mely kinos (131. sz.), Rákóczi Sámuel (216. sz.), Rákóczi siralma (13. sz.), Ritka kertben (132. sz.) Siralmas volt (191. sz.), Verd meg uram (12. sz.), Zöld erdő harmatát (252. sz.).

A dallamok öt, igen ritkán hat vonalra, kulcs nélkül kerek és szögletes kótákkal vannak feljegyezve. Az eredeti gyűjteményt a M. Tud. Akadémia kéziratárában, a másolatot pedig a *brassói* múzeum könyvtárában őrzik (Egyet. Phil. Közl. 1903. 463). A felsorolt énekek közül néhányat *Bartalus* (M. Orpheus) és *Káldy* (Kurucz dalok) gyűjteményeiben is megtalálhatunk.